

Bilaga 3.

Skötselplan för Färsna naturreservat

Naturreservat, skötselplan
Kommunfullmäktige beslut 2022-09-26 §150
Dnr KS 2019-69

NORRTÄLJE
KOMMUN

Bilaga 3. Skötselplan för Färsna naturreservat, Norrtälje kommun

Denna skötselplan har utarbetats av Norrtälje kommun inför inrättandet av Färsna naturreservat. Utkast till delar av skötselplanen har tagits fram av Mattias Lif, Naturföretaget.

Planen är indelad in en beskrivning av området och en plan för reservatets skötsel. Skötselplanen, som är en bilaga till reservatbeslutet, fastställs samtidigt som reservatet bildas. Naturresevatets syfte, reservatsföreskrifter samt grunden för reservatet återfinns i reservatsbeslutet. Skötselplanen avser främst att ge anvisningar om hur reservatet ska förvaltas för att syftet med naturreservatet ska tillgodoses. Skötselplanen kan inom ramen för syfte och föreskrifter justeras vid behov. Norrtälje kommun ansvarar för revidering och fastställande av skötselplan.

Beskrivning av området

Översikt

Området är cirka 82 ha stort och består av skogar, gräsmarker, beteshagar, åkrar samt tillhörande gårdsmiljö. I området går Rosslagsleden, ett elljusspår och flera mindre stigar samt friluftslivsanläggningar.

Naturtyper

En översiktlig indelning av naturtyper har gjorts i fält (se karta i bilaga 3A). Skogsmarken domineras av barrskog (gran och tall) med inslag av triviallövskog. Två mindre områden hyser blandsumpskog och några mindre områden domineras av lövsumpskog. I skogen finns två öppna åkermarker och i de södra delarna mot dalgången domineras öppen gräsmark. Kring gårdsmiljön finns naturbetesmark/skogsbete och åker/vall.

Naturresevatets naturtyper har också delats in genom en satellitbildstolkning som utförts av Metria enligt NMD (Nationella marktäckedata, se Tabell 1.

Tabell 1. Naturtyper inom Färna naturresevat.

Naturtyp	Areal (ha)
Tallskog (utanför våtmark)	11
Granskog (utanför våtmark)	30,3
Barrblandskog (utanför våtmark)	6,2
Lövblandad barrskog (utanför våtmark)	3,1
Triviallövskog (utanför våtmark)	7,5
Ädellövskog (utanför våtmark)	4,3
Triviallövskog med ädellövinslag (utanför våtmark)	0,9
Temporärt ej skog (utanför våtmark)	0,2
Lövblandad barrskog (på våtmark)	0,2
Triviallövskog (på våtmark)	0,2
Åkermark	8,8
Övrig öppen mark med vegetation	8
Exploaterad mark	0,6
Summa	81,2
Varav produktiv skog	62,5

Naturförhållanden

Geologi och topografi

Färna ligger i den naturgeografiska regionen Svealands sprickdalsterräng med lerslättdalar och sjöbäcken. Topografin varierar mellan 15 meter över havet vid åkermarken och upptill 30 meter över havet på vissa bergshöjder. Berggrunden bedöms ha bildats för cirka 1800-1900 miljoner år sedan, under den Svekokarelska orogenesen. Geodiversiteten gällande berggrundsgeologin är låg till måttlig men kvartärgeologiskt är den hög. Berggrunden består huvudsakligen av kvarts, lagioklas och biotit och är typisk för regionen. I området finns både glaciala och postglaciala formationer. Morän (blockig sandig och moränlera) är dominerande jordart och postglacial lera finns i de lägre partierna i dalgången. Moränleran är sist avsatt efter isen och är kalkrik. På flera håll finns berg i dagen.

Skogen

Stora delar av skogen kring Färna gård har betats längre tillbaka i tiden vilket än idag än påvisas genom områdets naturvärden. Redan storskifteskartan från 1767 visar på bete i större delen av skogsmarken och fram till 1952 var skogsbetet enligt den ekonomiska kartan väl utbredd i merparten av skogsmarken. Den luckhuggna och betade skogen är ovanlig. Här har det moderna rationella skogsbruket aldrig fått fäste. Här finns gläntor i stället för kalhyggen och en

mångfald av arter i olika åldrar. Genom att låta betesdjur gå fritt i skogen skapas luckor och ljus där en mängd olika växter trivs.

I området finns en registrerad nyckelbiotop, vilken utgörs av en betad skog innehållande fläckvis med gräsmarksväxter. Under inventeringen noterades gammal tall, gran och asp. I området finns också två barrskogsområden som klassats som naturvärde av Skogsstyrelsen. Det finns också en av Skogsstyrelsen klassad sumpskog i området. Totalt beräknas att fem sumpskogar, en lite större och fyra mindre, finns insprängda i det större barrskogsområdet. Sumpskogarna består av lövsumpskogar och blandsumpskogar.

Skogen i området domineras framför allt av äldre barrblandskog med gran och med tall i de högre partierna. Flera skogsbestånd har en ålder på över 130 år. I två mindre tallbestånd är den uppskattade åldern på träden 160 år. Lövinslaget varierar men framför allt björk och asp dominerar. Ek, sälg och lönn förekommer också.

I skogsmarkerna finns flera mindre kärr och småvatten eller glupar som håller vatten till stor del av året. Dessa miljöer skapar en variation i skogen vilket är gynnsamt för såväl växt- som djurarter. Miljöerna har ett särskilt värde för groddjur, däggdjur och fåglar och är viktig livsmiljö för insekter och andra smådjur som är knutna till vatten. Även när småvattnen är uttorkade är habitatet av stort värde.

I framför allt de norra delarna av det större barrskogsområdet finns yngre skog med planterad tall och unga till medelålders lövdominerande bestånd. I de yngre lövskogarna dominerar björk och asp.

Rationellt skogsbruk har inte utförts i större utsträckning sedan år 2005 då delar av området gallrades. Efter stormen Alfrida år 2019 kördes vindfällan ut från skogen söder om kraftledningsgatan, det är dock en av de större åtgärder som utförts under senare tid. Skogen i området är inte lämpad för storskaligt rationellt skogsbruk på grund av det frekventa rörliga friluftslivet och de höga naturvärdena. Skogen saknar också lämpliga skogskörvägar samt uppläggningsplatser för avverkningsrester.

Odlingslandskapet

Merparten av den areal som idag används som åker- och betesmark har en lång historia med liknande markanvändning som åtminstone sträcker sig bakåt till år 1767. Naturbetesmarkerna inventerades i samband med Jordbruksverkets ängs- och betesmarksinventering år 2004. Den naturbetesmark som ligger längst i väster i reservatet uppvisade då en tydlig gödselpåverkan och en relativt trivial flora. Vid en ny inventering av Jordbruksverket år 2019 visades att den hävdgynnade floran fläckvis var på tillbakagång. Betesmarkerna öster om gården

inventerades åren 2003 och 2004 och då noterades en riklig förekomst av flera hävdgynnade arter som jungfrulin, bockrot, brudbröd, gulmåra och ärenpris.

Odlingsmarkerna i Färsna har sedan lång tid tillbaka använts för odling av vall. Äldre spannmålssorter och kulturavssorter har i mindre försök provodlats.

I skogsmarken finns två mindre öppna gräsmarker som åtminstone sedan år 1901 har brukats som åker.

I odlingslandskapet finns småvatten i form av diken och mindre dammar. Dessa utgör viktiga miljöer för vattenlevande smådjur och groddjur exempelvis större vattensalamander. Det utgör också viktiga födosöksplaster för flera fågelarter och som vattenkälla för pollinatörer.

Flora och fauna

Både inventeringar i området, inrapporterade observationer i Artportalen och analyser för grön infrastruktur visar att området är mer artrikt än omkringliggande landskap och hyser biotoper som gynnar ett stort antal arter i flera olika grupper.

Förklaringar till artrikedomen utgörs bland annat av ett visst kalkinslag i marken, brukandet av marken i enlighet med äldre tiders bruk, förekomst av äldre skogsområden och död ved. Detta ger området förutsättningar för en rik flora och fauna.

Barrskogarna i området har i en analys av grön infrastruktur identifierats som potentiella viktiga födosöksområden och häckningsbiotoper för vissa så kallade indikatorarter. Vid analysen har barrskogsmesarna tofsmes och talltita använts då dessa är särskilt knutna till gammal barrskog. Det småskaliga lövdominerande odlingslandskapet kring gården och gårdsmiljön i sig har identifierats som potentiell livsmiljö för mindre hackspett. Även denna art indikerar äldre skogsbestånd och har krav på större sammanhängande områden och förekomst av gamla träd och död ved. I både den gamla barrskogen och i lövträdsområdena med död ved trivs också en mängd andra arter som gynnas av dessa förutsättningar.

Förekomster av vissa arter, till exempel långfliksmossa och brandticka, visar på lång kontinuitet gällande förekomst av död ved i området. I hållmarkstallskogen är det arter som motaggsvamp och lakritsmusseron som visar på områdets höga naturvärden. Området hyser också flera andra naturvårdsarter exempelvis ringlav, vedtrappmossa, grön sköldmossa, mörk husmossa, barrviolspindling och flera arter av korallfingersvampar som indikerar skoglig kontinuitet.

Arter som gynnas av kalk och som observerats i området är bland annat kärlväxterna Adam och Eva, blåsippan, nästrot och trolldruva. Bland svampar har kalkindikatorer som porlinsblå spindelskivling, svavelrisk, skarp dropptaggsvamp

och orange taggsvamp hittats. Även bårdlav indikerar kalk i området och kontinuitet av gamla lövträd.

Gröngöling, gulsparv, kungsfågel, talltita, tofsmes, entita, hussvala och sånglärka är exempel på fågelarter i området. Intressanta insektsfynd är reliktbock, svartpälsbi och violett kantad guldvinge.

Inventering av groddjur med eDNA-metoden har visat att det förekommer större vattensalamander i tre småvatten i området. Det första småvattnet ligger inom gårdsmiljön (skötselområde 6), det andra småvattnet finns på åkern öster om gården (skötselområde 2A) och det tredje småvattnet ligger på reservatsgränsen bredvid elljusspåret i väster (angränsande skötselområde 1). I småvattnet vid elljusspåret har större vattensalamander också observerats vid fältbesök.

Tabell 2. Rödlistade arter, signalarter, typiska arter och i övrigt ovanliga arter som registrerats i området. Fynden kommer från tidigare inventeringar gjorda i området, uppgifter från ArtPortalen samt egna fynd vid fältbesök. Rödlistekategori följer ArtDatabanken 2015; EN = starkt hotad (Endangered), VU = sårbar (Vulnerable), NT = nära hotad (Near Threatened). S = signalart enligt Skogsstyrelsen. ÄoB = signalart enligt ängs- och betesmarksinventeringen. Natura 2000 naturtyper: 6210 – kalkgräsmarker, 6270 – silikatgräsmarker, 9010 – taiga, 9050 – näringsrik granskog, 9080 – lövsumpskog.

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Rödlista	Signalart	Typisk art Natura 2000
Kärlväxter				
Adam och Eva	<i>Dactylorhiza sambucina</i>		ÄoB	6270
Ask	<i>Fraxinus excelsior</i>	EN		
Backklöver	<i>Trifolium montanum</i>	NT	ÄoB	6210
Blodnäva	<i>Geranium sanguineum</i>		ÄoB	
Blåsippa	<i>Hepatica nobilis</i>		S	9050
Bockrot	<i>Pimpinella saxifraga</i>		ÄoB	6270
Brudborste	<i>Cirsium heterophyllum</i>		S/ÄoB	9050
Brudbröd	<i>Filipendula vulgaris</i>		ÄoB	6270
Darrgräs	<i>Briza media</i>		ÄoB	6270
Granbräken	<i>Dryopteris cristata</i>		S	
Grönpyrola	<i>Pyrola chlorantha</i>		S	9010
Gullklöver	<i>Trifolium aureum</i>	NT		
Gullviva	<i>Primula veris</i>		ÄoB	6270, 9070
Gulmåra	<i>Galium verum</i>		ÄoB	
Jungfrulin	<i>Polygala vulgaris</i>		ÄoB	6210, 6270
Kattfot	<i>Antennaria dioica</i>		ÄoB	6270, 9070

Knippfryle	<i>Luzula campestris</i>		ÄoB	
Knägräs	<i>Danthonia decumbens</i>		ÄoB	6270, 9070
Knärot	<i>Goodyera repens</i>	NT	S	9010, 9050
Käringtand	<i>Lotus corniculatus</i>		ÄoB	6210
Liten blåklocka	<i>Campanula rotundifolia</i>			6270, 9070
Mandelblomma	<i>Saxifraga granulata</i>			6270
Mattlumner	<i>Lycopodium clavatum</i>		Fridlyst	9010
Nästrot	<i>Neottia nidus-avis</i>		S	
Ormbär	<i>Paris quadrifolia</i>		S	9050
Pillerstarr	<i>Carex pilulifera</i>			6270
Prästkraige	<i>Leucanthemum vulgare</i>		ÄoB	6270
Rankstarr	<i>Carex elongata</i>		S	
Repestarr	<i>Carex loliacea</i>		S	
Revlumner	<i>Lycopodium annotinum</i>		Fridlyst	
Solvända	<i>Helianthemum nummularium</i>	NT	ÄoB	6210, 6270
Stor blåklocka	<i>Campanula persicifolia</i>			6270
Sårläka	<i>Sanicula europaea</i>		S	
Svartkämpar	<i>Plantago lanceolata</i>			6270
Tibast	<i>Daphne mezereum</i>		S	
Trolldruva	<i>Actaea spicata</i>		S	9050
Ängsskära	<i>Serratula tinctoria</i>	NT	ÄoB	9070
Lavar				
Bårdlav	<i>Nephroma parile</i>		S	
Dvärgtufs	<i>Scytinium teretiusculum</i>		S	
Gammelgranslav	<i>Lecanactis abietina</i>			9070, 9080
Kattfotslav	<i>Felipes leucopellaeus</i>		S	
Lönnlav	<i>Bacidia rubella</i>		S	9070
Rostfläck	<i>Arthonia vinosa</i>		S	
Sotlav	<i>Acolium inquinans</i>		S	9010, 9070
Mossor				
Grön sköldmossa	<i>Buxbaumia viridis</i>		S	
Långfliksmossa	<i>Nowellia curvifolia</i>		S	
Mörk husmossa	<i>Hylocomiastrum unbratum</i>		S	
Vedtrappmossa	<i>Crossocalyx hellerianus</i>	NT		

Svampar				
Barkticka	<i>Oxyporus corticola</i>		S	
Barrviolspindling	<i>Cortinarius harcynicus</i>	NT		
Brandticka	<i>Pycnoporellus fulgens</i>		S	
Brödtaggsvamp	<i>Hydnellum versipelle</i>	VU	S	
Blodticka	<i>Meruliopsis taxicola</i>		S	
Blodvaxskivling	<i>Hygrocybe coccinea</i>		S	
Blomkålssvamp	<i>Sparassis crispa</i>		S	
Dofttaggsvamp	<i>Hydnellum suaveolens</i>	NT	S	9050
Dropptaggsvamp	<i>Hydnellum ferrugineum</i>		S	9010
Fjällig taggsvamp	<i>Sarcodon imbricatus</i>		S	
Flattoppad klubbsvamp	<i>Clavariadelphus truncatus</i>	NT	S	
Granriska	<i>Lactarius zonarioides</i>		S	9080
Granrotsspindling	<i>Cortinarius fraudulentus</i>	VU		
Granticka	<i>Phellinus chrysoloma</i>	NT	S	
Grynknölfoting	<i>Squamanita paradoxa</i>	VU		
Gul vaxskivling	<i>Hygrocybe chlorophana</i>		S	
Korallfingersvampar	<i>Ramaria sp.</i>		S	
Kryddspindling	<i>Cortinarius percomis</i>		S	
Lakritsmusseron	<i>Tricholoma apium</i>	VU		
Motaggsvamp	<i>Sarcodon squamosus</i>	NT	S	
Olivspindling	<i>Cortinarius venetus</i>		S	
Orange taggsvamp	<i>Hydnellum aurantiacum</i>	NT	S	9010
Porslinsblå spindling	<i>Cortinarius cumatilis</i>	VU		
Rynkskinn	<i>Phlebia centrifuga</i>	VU	S	9010, 9050
Rödgul trumpetsvamp	<i>Craterellus lutescens</i>		S	
Rökmusseron	<i>Tricholoma fucatum</i>		S	
Scharlakansvaxskivling	<i>Hygrocybe punicea</i>	NT	S	
Skarpt dropptaggsvamp	<i>Hydnellum peckii</i>		S	
Svart taggsvamp	<i>Phellodon niger</i>		S	
Svavelriska	<i>Lactarius scrobiculatus</i>		S	
Strimspindling	<i>Cortinarius glaucopus</i>		S	
Tallriska	<i>Lactarius musteus</i>	NT		
Tallticka	<i>Phellinus pini</i>	NT	S	9010
Ullticka	<i>Phellinus ferrugineofuscus</i>	NT	S	9010, 9050
Vit vaxskivling	<i>Cuphophyllus virgineus</i>		S	
Zontaggsvamp	<i>Hydnellum conrescens</i>		S	
Ängsvaxskivling	<i>Cuphophyllus pratensis</i>		S	
Insekter				
Reliktbock	<i>Nothorhina muricata</i>	NT		
Svartpälsbi	<i>Anthophora retusa</i>	NT		

Violettkantad guldvinge	<i>Lycaena hippotoe</i>	NT		
Fåglar				
Björktrast	<i>Turdus pilaris</i>	NT		
Duvhök	<i>Accipiter gentilis</i>	NT		
Entita	<i>Poecile palustris</i>	NT		
Grönsångare	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	NT		
Gulsparv	<i>Emberiza citrinella</i>	NT		
Gråkråka	<i>Corvus corone cornix</i>	NT		
Grönfink	<i>Chloris chloris</i>	EN		
Hussvala	<i>Delichon urbicum</i>	VU		
Spillkråka	<i>Dryocopus martius</i>	NT		
Stare	<i>Sturnus vulgaris</i>	VU		
Svartvit flugsnappare	<i>Ficedula hypoleuca</i>	NT		
Tallita	<i>Poecile montanus</i>	NT		
Ärtsångare	<i>Curruca curruca</i>	NT		
Fladdermöss				
Dvärgpipistrell	<i>Pipistrellus pygmaeus</i>		Fridlyst	
Nordfladdermus	<i>Eptesicus nilssonii</i>	NT	Fridlyst	
Större Brunfladdermus	<i>Nyctalus noctula</i>		Fridlyst	
Grod- och kräldjur				
Större vattensalamander	<i>Triturus cristatus</i>		Fridlyst	1166
Mindre vattensalamander	<i>Lissotriton vulgaris</i>		Fridlyst	
Vanlig groda	<i>Rana temporaria</i>		Fridlyst	
Snok	<i>Natrix natrix</i>		Fridlyst	

Historisk och nuvarande markanvändning

Markerna runt Färsna gård har en lång historia av stort kulturhistoriskt värde. Ända sedan landet höjdes ur havet för cirka 3000 år sedan och bildade en liten ö där Färsna Gård nu ligger har marken varit bebodd och brukats av människor. Det äldsta fyndet är från denna tid och består av en fossil åker med röjningsrösen, belägen mitt i dagens odlingslandskap. Även gravfält, stensättningar och boplatser som tidsmässigt sträcker sig från yngre järnålder till äldre medeltid har påträffats i området. Vid boplatser har man funnit odlingsytor, röjningsrösen och vikingatida mynt. Även arterna i skogen berättar om svunna tiders skötsel, skogen är ett biologiskt kulturarv där naturen berättar om kulturen.

Där bebyggelsen på Färsna Gård idag ligger fanns redan på medeltiden en by, vilket två dokument från år 1365 och 1418 vittnar om. Enligt storskifteskartan från

År 1767 fanns här en bytomt, där byn bestod av ett kronohemman uppdelat i fyra tomter. 20 husgrunder, syllstensrester och terrasskanter har karterats och är än idag synliga som långa stenrader i markytan. Ibland syns även rester av eldstäder och källare. De flesta av dessa husgrunder i området kan härledas till 1700 och 1800-talets bebyggelse. Under 1800-talet fanns fortfarande de fyra tomterna i Färsna by kvar och från den tiden vet vi även vilka som varit ägare av dessa hemman.

En stor förändring av markanvändningen som går att se i området gäller skogsbetet vilket var som störst år 1767 då arealen låg på 60 hektar. På 1950-talet låg den på 50 hektar och idag kvarstår endast 3 hektar. Däremot har arean för naturbete ökat något sedan 1950-talet. Åkerarealen har varit ganska konstant med vissa mindre förändringar.

Hur människan organiserat bruket av marken har förändrats genom historien. I början av medeltiden bildades by väsendet vilket innebar att flera gårdar brukade gemensamma ängs- och odlingsmarker vilka var inhägnade och boskapen fick gå på bete i utkanterna. Ett system som brukades relativt oförändrat ända fram till 1800-talets mitt då skiftesreformerna förändrade strukturerna på jordbrukslandskapet.

Den mangårdsbyggnad som finns på gården idag uppfördes år 1887. Gården köptes av Norrtälje kommun år 1972 inför framtida exploatering. Fram till 1996 brukades Färsna som lantbruk av en privatfamilj, som haft gården i sin ägo sedan år 1905. Sedan år 2009 förvaltar Norrtälje Naturvårdsstiftelse Färsna gårdsmiljö på uppdrag av Norrtälje kommun.

År 2008 stod Färsna gårds mangårdsbyggnad helt renoverad, med hjälp av Rodengymnasiets byggprogram. Ett nytt timmerhus, Tupplidret, har uppförts, som innehåller café och offentliga toaletter. Ekonomibygnaderna står på tur. Utöver Norrtälje Naturvårdsstiftelse finns på Färsna gård idag en rad andra verksamheter.

Fornlämningar

Det finns flertalet registrerade fornlämningar inom det planerade reservatsområdet, bland annat spår från forntiden i form av bronsåldersrösen, järnåldersgravar och spår av fossil åker. Här finns även ett tjugotal husgrunder i omgivningarna runt nuvarande Färsna gård, flertalet från 1700-talet och framåt. Lämningarna vittnar om att området varit bebott sedan äldre järnålder. Dokument belägger att det låg en by här under medeltiden, vilket också var fallet när storskifteskartan upprättades år 1767. Fornlämningar framgår av bilaga 3D.

Friluftsliv

Området är tätortsnära och besökare kan ta sig hit till fots, med cykel eller bil. Det finns flera vägar och stigar in i området. Exempel på friluftsanordningar som finns i området (se även karta i bilaga 2B):

- delsträcka 8 av Roslagsleden (mellan Vigelsjö och Roslagsbro) passerar igenom området,
- belyst motionsspår (elljusspår) för löpning, gång och vintertid även skidåkning,
- markerade cykelspår
- markerade stigar med information. Färsnastigen utgår från Färsna gård och går i en slinga norr om gården. Skyltar med information om natur och kultur. Vilses stig, i skogsbrynet öster om Färsna gård, är en kort stig för barn med information om vad man ska göra om man går vilse,
- vindskydd med grillplats och bänkar/bord. Finns på tre platser i området. Invid vindskyddet längst österut finns även en skogsslekplats och ett litet utegym ligger på andra sidan motionsspåret.

Ridning förekommer sparsamt i området. I området finns markerade cykelspår och området är en populär mountainbikeskog. Om behov finns har förvaltaren i framtiden möjlighet att hänvisa cyklister och ryttare till andra spår och stigar än de som idag är markerade.

Byggnader och anläggningar

Till Färsna gård hör ett antal byggnader, se bild 1. I mangårdsbyggnaden (A) ryms idag kontor, mötes- och verksamhetslokaler. Förutom mangårdsbyggnaden finns flera byggnader som byggdes innan 1900-talet. I väster på gården ligger den gamla ladugården (B) -ett timrat hus från 1700-talet som idag används som stall. Norr om denna byggnad ligger ett uthus (C) från 1700-talet, som används som magasin och hölada. Längst i norr ligger en nybyggd vagnhall (D) som tillsammans med logen (E) (uppförd 1928) strax söder om vagnhallen hyser fordonsförvaring och traktormuseum. Strax öster om mangårdsbyggnaden återfinns ett boningshus (F) från 1800-talet som tidigare användes som arrendatorsbostad. Huset används år 2020 som klubbhus för 4H och dagligverksamhet. Ytterligare ett boningshus (G), uppfört 1939, finns söder om arrendatorsbostaden och norr om den samma ligger en större magasinsbyggnad (H) från 1928. I gårdens östra del ligger en timrad bod (I) från 1700-talet. Väster om gården finns ett enklare 1700-talstorp (J) (Ekorrhoda), med tillhörande mindre timrad byggnad (K) som utgör rester av en ladugård. Något närmare gårdskärnan finns också ett svinhus (L) från 1800-tales slut som används som hönsbarn samt en stor jordkällare (M) byggd 1938. Jordkällaren används idag för mellanlagring av grönsaker och redskap under sommarhalvåret och som samlingsplats och värmestuga under årets kallare dagar. Centralt på gården, söder om logen, låg tidigare ett vagnslider från 1700-talet. Byggnaden ersattes på 00-talet av en ny timrad byggnad (N) där det idag ryms café och allmänna toaletter.

Figur 1. Byggnader på Färsna gård.

Diken och markavvattningsföretag

Färsna naturreservat berör område som omfattas av markavvattningsföretaget Färsna tf:s båtnadsområde.

Utredning kring möjligheten att i delar av skötselområde 2c och 5b längs dalgångens vattendrag, utföra vattenfördröjande åtgärder bör utredas. Detta för att öka reningsgraden i det uträtade vattendraget samt landskapets vattenhållande förmåga. Sådana åtgärder får dock inte utföras om de strider mot tidigare lämnade tillstånd, exempelvis i form av markavvattningsföretag (som även i olika fall kan benämnas torrlägningsföretag, dikningsföretag, invallningsföretag etc.) utan att åtgärden föregås av anmälan eller tillstånd för vattenverksamhet enligt 11 kap. miljöbalken. Åtgärder får heller inte utföras om de kan få negativ påverkan på marker utanför reservatet. Inför åtgärder ska samråd hållas med berörda markägare.

Kraftledning

Färsna naturresevat gränsar i norr till en kraftledningsgata. Enligt ledningsrätten har ledningsrättsinnehavaren rätt att kalavverka upp till 15 meter från kraftledningen men också rätt avverka alla riskträd utanför 15-meterszonen.

Plan för områdets skötsel

Övergripande mål och skötsel

Syftet med naturresevatet återfinns i reservatsbeslutet, skötseln och de åtgärder som utförs ska leda till att uppfylla detta.

Skötseln av området inriktas på att:

- naturvårdande skötsel utförs som gynnar den biologiska mångfalden, friluftslivet och kulturmiljön,
- området ska tillgängliggöras och utvecklas som ett attraktivt friluftsområde för den breda allmänheten,
- hävden bibehålls i de gamla värdefulla kulturmarkerna,
- bete införs om möjligt i tidigare betade skogar samt på tidigare hävdade gräsmarker,
- skötsel av brynmiljöer utförs som gynnar biologisk mångfald,
- information till, samt anordningar för, det rörliga friluftslivet hålls i gott skick,
- gårdsmiljön bibehålls och äldre tiders hävd, konstruktioner och odlingar synliggörs,

Åtgärder som rör hela reservatet

Skötselplanen lämnar öppet för bete i såväl skogar som gräsmarker. Tanken är att förvaltaren ska ha möjlighet att avgöra var det är lämpligt att ha bete så att det fungerar med det rörliga friluftslivet i området och så att bete inte tillför för hårt slitage i naturbetesmarker och skogsbeten. Skogsbeten ska betas extensivt.

Kullfallna träd över stigar, vägar, stängsel, åkrar och andra friluftsanordningar får kapas och flyttas så att de inte är i vägen. Även vindfällena eller kullfallna träd i andra områden får tas bort om det bedöms motverka naturresevatets syfte gällande biologisk mångfald, ett rörligt friluftsliv eller kulturmiljövården. Efter naturvårdande åtgärd får avverkat virke tillgodogöras av förvaltaren eller av den som förvaltaren utser för användning vid skötsel i naturresevatet. Virke flyttas med fördel med häst och släde vintertid.

Skötselområden

Reservatet är indelat i sex skötselområden utifrån naturtyp och skötselbehov. Gårdsmiljön utgör ett eget skötselområde. Skötselområdena, som även redovisas på skötselkarta (bilaga 3C), är följande:

1. Naturbetesmarker
2. Åkermark/vall/ övrig gräsmark
3. Äldre barrskogar

4. Sumpskogar
5. Unga och medelålders skogar
6. Gårdsmiljö

Några områden är i sin tur indelade i delområden.

1. Naturbetesmarker (cirka 9 ha)

Figur 2. Glest trädklädd betesmark strax norr om Färsna gård.

Beskrivning

Naturbetesmarkernas historik i området går lång tid tillbaka. Markerna har varierande grad av trädtäckning och har varit trädbevuxna under lång tid. I det norra delområdet finns framförallt tall, gran, björk och asp i trädskiktet men även enstaka sälg, rönn, oxel, ek, en och hassel förekommer. Även ask, lönn, vildapel och getapel återfinns i det södra delområdet. I fältskiktet finns hävdgynnade arter som orkidén Adam och Eva, solvända, kattfot, jungfrulin, darrgräs, ängsvädd, blåsuga, ängsskära och bockrot. Flera så kallade ängssvampar finns i betesmarkerna, bl.a. scharlakansvaxskivling och grynknölfoting. I delar av betesmarkerna finns uppslag av asp och tätare bestånd av örnbräken.

Bevarandemål

Trädklädd och halvöppen naturbetesmark med växter och svampar som gynnas av bete. Hela området sköts genom bete som anpassas efter den biologiska mångfalden. Betetrycket anpassas så att kärlväxternas blomning och frösättning gynnas och slitage inte sker utan att förna ansamlas och försämrar för områdets karaktärsarter. Arter som kan hota områdets artrika ängsflora ska bekämpas. Krontäckningen ska variera mellan tätare och glesare beskogad mark. Det ska finnas gamla vidkroniga solbelysta träd och död ved i olika former.

Skötsel

Hela området betas årligen med ett väl anpassat betestryck, gärna av nöt eller får. Helst enligt en betesplan som anger plan för rotation av djurslag i olika hagar mellan åren. Bedöms det lämpligt för områdets flora och fauna kan betesfria år hållas, då kan markerna om det behövs istället brukas med slätter. Betestrycket ska anpassas så att kärlväxternas blomning och frösättning gynnas utan att förna ansamlas och försämrar för områdets karaktärsarter. Känsliga området ska inte utsättas för hårt slitage i den omfattning att det hotar områdets flora. Större ansamlingar av gödsel ska tas bort regelbundet för att så långt som möjligt undvika att fältskiktet blir kvävepåverkat. Stängsel underhålls löpande och delar av befintligt stängsel kan med fördel ersättas av traditionellt byggd gärdsgård. Vedväxter av igenväxningskaraktär röjs bort. Större bestånd av örnbräken röjs bort 2 -3 gånger per säsong eller dras upp för hand vid lämplig tidpunkt.

Natura 2000-naturtyp

Trädklädd betesmark (9070), silikatgräsmark (6270)

2. Åkermark/vall/övriga gräsmarker (cirka 13 ha)

Figur 3. Liten åkermark omgiven av skog.

Beskrivning

Område 2a består av odlingsmark närmast Färsna gård med lång historik av brukande. Markerna används nu till vallodling samt försöks-/visningsodling av äldre spannmålssorter. Små åkerholmar och bryn ingår i skötselområdet. En mindre del av marken i norr ingår i en betesfålla. Delar av område 2a används också vid större evenemang som parkering, se bilaga 2.

Område 2b består av två små odlingsmarker i skogsområdet i öster med näringsgynnad, högväxt grässvål. Fuktigare partier finns centralt i den östra skogsängen, där även vass och björksly förekommer. Diken och brynmiljöer finns kring båda odlingsmarkerna.

Område 2c är en större gräsmark i sydöstra delen av reservatet som sluttar från brynen i norr ner mot diket som utgör gränsen i söder. De östra delarna är nyligen slagna, andra delar har inte hävdats på senare år. I de slåtrade delarna, framförallt mot skogsbrynen, finns en del hävdgynnade arter som gullviva, svartkämpar, gulmåra, backklöver och tjärblomster. Här finns också sandlevande insekter som t ex vårsandbi. I de ohävdade delarna finns bland annat högväxta gräs, åkertistel och hallon. Nära brynen kommer det upp aspsly och ner mot diket växer det mycket älgört.

Bevarandemål

Åkermarkerna ska fortsatt hållas öppna genom odling/slåtter/bete/efterbete. Målet är att på sikt öka arealen artrik ängsflora särskilt i delområdet 2b och 2c. Det ska finnas bryn med blommande buskar och grova träd i en varierad övergångszon mot skogsmarken. Typiska arter för hävdad mark med bryn ska förekomma i området. Sandlevande insekter ska gynnas, exempelvis vårsandbi.

Skötsel

Åkermarkerna (2a) ska fortsatt hävdas genom odling av vall eller spannmål alternativt slåtter med efterbete eller bete.

De två små skogsängarna (2b) hävdas genom slåtter och bortförel av det slagna höet. Bete eller efterbete kan införas. Eventuellt kan ett grod/salamandervatten skapas i den fuktiga delen av skogsängen längst österut om lämpligt läge identifieras.

Gräsmarken i sydost (2c) hävdas fortsatt med slåtter/vallskörd eller årlig slåtter med bortförande av hö. Slåtter/vallskörd innebär att området inte får plöjas, gödslas eller sås. Fuktiga partier närmast diket (cirka 9-20 meter används idag som näringsfälla mot diket) i söder kan slåtrats med längre mellanrum (cirka vart tredje år). Bete eller efterbete kan införas.

Brynmiljöer i anslutning till skog och förekommande åkerholmar i samtliga delområden restaureras/sköts på sätt som gynnar blommande/bärande lövträd och buskar. Det kan exempelvis ske genom röjning av gran, om granen blir ett framtida problem och sly. Tillskapande av sandblottor ska ske för att gynna sandlevande arter. Diken underhålls. Delar av området kan om möjligt betas.

Natura 2000-naturtyp

Delar kan eventuellt på lång sikt utvecklas till silikatgräsmark (6270) eller möjligen fuktäng (6410) närmare diket.

3. Äldre barrskogar (cirka 44 ha)

Figur 4. Rötad och knäckt gran med granticka.

Beskrivning

Skogen domineras framför allt av äldre barrblandskog med gran och med tall. Flera skogsbestånd har en ålder på över 130 år. I två mindre tallbestånd beräknas träden uppnå en ålder på 160 år. Inslag av kalk i marken, tidigare skötsel enligt bondeskogsbruken anno 1900 och lång kontinuitet gör att området har hög artrikedom. Merparten av skogen har betats under lång tid och fram till 1950-talet.

Delområde 3a och 3b har en stor andel gran i de lägre belägna delarna medan höjder med hällmark ofta domineras av tall, men merparten av skogen utgörs av en blandning av de två barrträdslagen. Lövinslaget varierar och består framförallt av björk och asp men det finns även enstaka sälg, ek och lönn. Äldre aspbestånd förekommer. Förekomsten av död ved varierar men ställvis är det rikligt med både stående och liggande död ved av olika grovlek och grad av nedbrytning. Rödlistade vedsvampar som granticka, ullticka och rynkskinn finns på enstaka lågor eller högstubbar av gran i området. Även rödlistade marksvampar som orange taggsvamp, dofttaggsvamp och flattoppad klubbsvamp förekommer. Arterna är endast ett urval av ett stort antal arter som förekommer inom skötselområdet.

Närmast kraftledningsgatan i norr är skogen lite yngre och där har man nyligen upparbetat och transporterat ut stormfällda träd, vilket medfört att skogen är tydligt luckig.

Det finns gott om brynmiljöer i gränsen mellan skogen och de öppna markerna. I gränsmiljöerna finns också kulturspår i form av stenrösen och murar samt husbehovstäckor för sand. Pollinatörer som fjärilar och bin gynnas av dessa miljöer. Det finns stor potential att förbättra brynmiljöerna genom varsam naturvårdsröjning och framröjning av stenrösen och stenmurar.

Bevarandemål

Skogen präglas av varierad åldersstruktur med stor andel gamla barrträd där gran och tall dominerar, med visst inslag av asp och andra lövträd. Ett extensivt skogsbete har införts på så stort område som möjligt. Områdets utveckling ska i grunden styras av naturliga processer, som leder till rik förekomst av död ved av olika trädslag och i olika nedbrytningsgrad men anpassas för att gynna skogsbetesgynnade arter. I de områden som betas och de områden där viktiga arter kräver det ska skogen förbi luckig. Även arter i fältskiktet såsom kärlväxter och mykorrhizasvampar ska gynnas och artrikedomen inom dessa två grupper bör öka. Målet är att skogen också fortsatt får ha karaktären av bondeskog från tiden runt 1900. Luckodynamik ska eftersträvas i området d v s ytor som öppnas upp för bete eller av bete kommer ge möjlighet för nya träd att etablera sig och arter knutna till gläntor kommer att gynnas särskilt. Arter knutna till äldre träd och död ved såsom svampar, mossor och lavar ska fortsatt finnas kvar i livskraftiga populationer i området. Det ska finnas bryn med blommande buskar och grova träd i en varierad övergångszon mot öppna marker. Biotoper för sandlevande insekter och pollinatörer ska finnas. Stenmurar och stenrösen görs synliga.

Skötsel

Området sköts med en naturvårdande skötsel anpassad för biologisk mångfald, friluftsliv och kulturmiljö. För att gynna floran, förekomst av skogsbetesgynnade svampar och andra arter ska områdets naturvårdande skötsel inriktas till bondeskog för tiden runt början av 1900-talet, helst med ett skogsbete.

Ett extensivt skogsbete kan införas där det är lämpligt med hänsyn till friluftsliv och kulturmiljövården. För att behålla skogens naturvärden kopplade till gammal betad skog behöver en luckighet behållas och/eller nyskapas. Mindre luckor huggs fram och då väljs i första hand tidigare gläntor där det finns spår av hävd, detta ökar chanserna för utbredning och återetablering av hävdgynnade arter. Man kan med fördel låta djuren beta i området innan man gör/utökar luckor och därmed visa i vilka områden de föredrar att beta. Enbuskar och andra bärande träd och buskar lämnas med fördel kvar för att gynna fågellivet. Gamla och äldre granar som är av betydelse för förekomst av skyddsvärda mykorrhizasvampar bör inte

röjas eller avverkas. Ris kan brännas på plats och där det är gynnsamt för svampetablering kan även förna brännas bort. Stängsel med stängselgenomgångar sätts upp i områden som ska betas. Det är mycket viktigt att skogsbetet är extensivt med få djur på stora ytor utan slitage. Om så bedöms behövas för den biologiska mångfalden kan skogsbetet utföras med flera års mellanrum.

Kullfallna träd över stigar, vägar, stängsel, åkrar och andra friluftsanordningar får kapas och flyttas så att de inte är i vägen. Även vindfällan eller kullfallna träd i andra områden får tas bort om det bedöms motverka naturresevatets syfte gällande biologisk mångfald, ett rörligt friluftsliv eller kulturmiljövärden. Nyskapande av död ved sker på de platser i resevatet där det går med hänsyn till friluftsliv och kulturmiljövärden. Efter naturvårdande åtgärd får avverkat virke tillgodogöras av förvaltaren eller den som förvaltaren utser för användning vid skötsel i naturresevatet. Virke flyttas med fördel med häst och släde vintertid.

Vid behov kan värdefulla tallar och lövträd som äldre asp och sälg gynnas genom frihuggning i hela skötselområdet. Ung gran kan röjas bort/ringbarkas i det äldre tallskiktet i område 3b. Uttag av död ved, i synnerhet äldre grov död ved bör i möjligaste mån begränsas. Likaså ska avverkning av äldre träd endast ske i nödfall.

Brynmiljöer ska restaureras och underhålls vid behov. Sandiga miljöer ska skötas så att sandlevande insekter gynnas genom röjning av buskar och träd som skuggar.

Natura 2000-naturtyp

9010 Taiga och fläckvisa mindre ytor av 9050 Örtrik granskog.

4. Sumpskogar (cirka 3 ha)

Beskrivning

Skötselområdet består av en lite större och fyra mindre sumpskogar som finns insprängda i det större barrskogsbeståndet. Ytterligare mindre sumpskogar kan förekomma. Tre av de mindre sumpskogarna (4b) domineras av lövträd, framförallt klibbal och björk men även asp, viden, gran, ask och ek förekommer. I blandsumpskogarna (4a) finns även tall. Viss sockelbildning har utvecklats och ställvis är det rikligt med död ved. Flera av sumpskogarna är dikespåverkade.

Figur 5. Dike som leder bort vatten från sumpskog.

Bevarandemål

Sumpskogarna ska präglas av en hög andel lövträd samt av gamla, grova eller senvuxna träd. Såväl stående som liggande död ved förekommer i olika grovlek och nedbrytningsgrad. De hydrologiska förhållandena är gynnsamma i större delen av skötselområdet. Luftfuktigheten är hög och gynnsam för epifytiska lavar och mossor.

Skötsel

Sumpskogarna lämnas huvudsakligen orörda och får stå under fri utveckling. För att uppnå gynnsamma hydrologiska förhållanden kan igenläggning av befintliga diken bli aktuellt. Detta ska föregås av en hydrologisk undersökning innan åtgärd. Ung gran röjs bort eller ringbarkas i lövdominerade sumpskogar för att gynna förekomst av äldre lövträd. Vid bortröjning eller ringbarkning av granar ska lämplig tidpunkt och försiktighetsåtgärder vidtas för att förebygga angrepp från skadeinsekter. Om skogsbeta införs kan hela eller delar av skötselområdet ingå i betesfällor.

Natura 2000-naturtyp

Utveckling mot taiga (9010) av undertypen sumpskog samt lövsumpskog (9080).

5. Unga och medelålders skogar (cirka 9 ha)

Beskrivning

Skötselområdet är uppdelat i två delområden, 5a och 5 b. Delområde 5a består av en knappt 40-årig planterad tallskog med varierat inslag av löv och gran. Område 5b består av unga till medelålders lövdominerade bestånd, ofta i anslutning till

öppnare marker i brynmiljöer. Björk och asp är de vanligaste trädslagen men även sälg, rönn, ek, fågelbär, lönn, tall, gran, hassel och hagtorn förekommer. Även ett öppnare område vid en gammal tomt med hävdgynnad flora finns i sydöst.

Figur 6. Planterad tall med inslag av löv och gran.

Bevarandemål

I område 5a: ska tallskog på sikt få utvecklas till en äldre tallskog med fina möjligheter till bär- och svamplockning. På sikt ökar lövinslaget i områdena och fler lövträd är frihugna. Bärande och blommande träd ska finnas i brynmiljöerna.

I område 5b ska en lövskog och brynmiljöer med varierad trädslagssammansättning och ålder få utvecklas. Området ska vara luckigt och löv gynnas. Brynmiljöer med värden för biologisk mångfald ska finnas. I de sydöstra delarna av området kan mindre öppnare partier med spår av hävd och gammal tomtmark slyröjas och slåttas.

Skötsel

Område 5a

Gallring av yngre tall vid behov för att gynna äldre tall. Generationsträd ska finnas. I områden med högre andel löv ska åtgärder som gynnar lövträd såsom röjning, avverkning och ringbarkning av yngre barrträd som tränger eller hotar att tränga lövträd genomföras. Merparten av granen röjs ur. Bärande och blommande träd och buskar gynnas, framförallt i brynmiljöer genom röjning av exempelvis sly och gran. Om skogsbeta införs kan hela eller delar av skötselområdet ingå i betesfällor.

Område 5b

Skötselåtgärder för att öka variationen i trädslagssammansättning, täthet och ålder: röj, avverka eller ringbarka gran som tränger eller hotar att tränga lövträd eller lövsly. I lövfattiga delar görs gruppvis ringbarkning eller luckhugning av

barrträd så att små gläntor skapas. Inga större lövträd avverkas eller ringbarkas även om de står tätt. Yngre asp får dock fällas om det sker i syfte att restaurera brynmiljöer. Bärande och blommande träd och buskar gynnas, framförallt i brynmiljöer genom röjning av exempelvis sly, yngre asp och gran. I de sydöstra delarna av området kan mindre öppnare partier med spår av hävd och gammal tomtmark slyröjas och slåttas. Om skogsbete införs kan hela eller delar av skötselområdet ingå i betesfällor.

Natura 2000-naturtyp

6. Gårdsmiljö (cirka 4 ha)

Figur 7. Veterantraktorer vid Färsna gård.

Beskrivning

Vid Färsna gård finns mangårdsbyggnad, gårdsplan, trädgård, ett flertal lantbruksbyggnader, odlingar, småvatten, jordkällare, små djurhagar m.m. Flera olika föreningar och företag bedriver verksamhet på gården idag, till exempel Norrtälje Naturvårdsstiftelse, Färsna 4H och Veterantraktorklubben Norrtälje. Gården är tillgänglig för allmänheten och här finns café och djur att titta på. Här finns också äldre hamlade träd.

Bevarandemål

Målet är att Färsna gård ska vara välskött. Byggnader och omgivningar ska vara i gott skick. Äldre tiders hävd, konstruktioner och odlingar finns synliga för allmänheten. Målbilden är en levande Roslagsgård från förra sekelskiftet med ett aktivt småskaligt jordbruk. I trädskiktet ska det på sikt förekomma livskraftiga äldre träd varav vissa ska vara hamlade.

Skötsel

Underhåll av byggnader och stängsel. Gärdsgårdar underhålls och med fördel utökas andelen stängsel som utgörs av traditionellt bundna gärdsgårdar. Fortsatt bete i de gårdsnära hagarna. Gräsytor hålls öppna och småvatten restaureras och underhålls. Lövträd ska vid behov friställas och hamlas. Stigar och traktorvägar ska hjälpa till att vägleda det rörliga friluftslivet så att skada på odlade grödor inte uppstår.

Natura 2000-naturtyp

-

7. Fornlämningar

Beskrivning

Inom reservatet och i dess omedelbara närhet finns ett antal fornlämningar och kulturhistoriskt värdefulla byggnader med miljöer. Enligt kulturmiljölagen ((1988:950) 2 kap. Fornminnen) är alla fornlämningar skyddade, vilket bland annat innebär att det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Skötselplanens generella riktlinje är att synliggöra fornlämningarna genom att hålla dem fria från sly, buskar och högvuxen växtlighet. Enligt 3 kap. Byggnadsminnen i samma lag skyddas de byggnader, anläggningar och miljöer som är byggnadsminnen.

En förnyad inventering av områdets fornlämningar utfördes under våren 2022. Vid denna inventering kom antalet fornlämningar att revideras där en tidigare anläggning som definierats som stensättning och tre fornlämningsliknande lämningar bedömdes som icke fornlämningar och uppdaterats i Riksantikvarieämbetets fornregister och söktjänst Fornsök (se Bilaga 3D).

Fornlämningar skall förses med informationsskyltar som berättar om platsens betydelse och äldre historia. Genom att tydliggöra fornlämningarna kan man också undvika slitage och skador som beror på okunskap.

Tillgänglighet

Fornlämningsmiljöerna ligger i vissa fall i kuperad skogsterräng eller inom inhägnade betesmarker men i nära anslutning eller synliga från skogsstigar och grusade promenadvägar. Området är bilfritt för besökare.

Kultur- och fornlämningar

Vård av naturresevatets fornlämningar ska utföras enligt speciella

skötselplaner. Stöd kan även fås från Länsstyrelsen. Skötsel av fornlämningarna kan bl.a. innebära röjning av vegetation, vars syfte är att visa lämningarna tydligt och att skydda dem från skador.

Bakgrund

Området kring Färsna är ett av de mer fornlämningstäta kring Norrtälje. I takt med landhöjningen och runt 4200 f.v.t kom nordliga delar av Färsnaområdet att höja sig ur havet och drygt 1400 år senare har hela Färsnaområdet höjts sig ur havet. Lämningar från stenåldern är sparsamt företrädda, medan flera lämningar dateras till perioden mellan den yngre bronsåldern och den äldre järnåldern (1000 f.v.t– århundradena e.v.t.). Från denna period är det framför allt den agrara miljön som framträder genom ytmässigt stora områden med röjningsrösen och stenröjda ytor. Övriga lämningar från denna period i Färsnaområdet är ensamliggande stensättningar, gravfält och boplatser. Dessutom återfinns även lämningar från den yngre järnåldern i form av gravfält, ett skattfynd från yngre vikingatid i anslutning till RAÄ 106 och ett medeltida bytomtsläge (RAÄ 109:1). Majoriteten av fornlämningar i Färsnaområdet visar att människan bosatt sig i området under järnåldern men gravar av äldre karaktär ger indikation på att man redan under bronsåldern fanns i området. Vid arkeologiska förundersökningar av Estuna 191:2 har föremål framkommit som daterats till folkvandringstid (ca 400-550 e.v.t.). Resultat av förundersökningen av Estuna 192:1, en husgrundsterrass och agrara lämningar i form av röjningsrösen, visar att härden som påträffades bör ha varit i bruk mellan 250–430 e.Kr. och stolphålet som påträffades inom husgrundsterrassen bör ha anlagts ca 420–570 e.Kr. Husgrundsterrassen och de agrara lämningarna utgjorde en väl sammanhållen enhet som anlades under 200-talet e.Kr. Efter det att husgrundsterrassen övergavs fortsatte platsen att brukas, men då främst för odling och betesdrift in i nutid. De resultat som framkommit vid arkeologiska förundersökningar pekar på en lång bosättningskontinuitet i området kring Färsna. Denna yttrar sig genom förekomsten av ensamliggande stensättningar, gravfält, boplatsslägen och inte minst genom en komplex agrar miljö som tidsmässigt möjligen kan sträcka sig från yngre bronsåldern och in i nutid. Det som särskiljer denna miljö från exempelvis agrara miljöer i andra delar av Uppland är att stensträngssystemen saknas helt i denna region. Vad som däremot förekommer är områden med röjningsrösen (T. J., Holback. Arkeologisk förundersökning. Terrasseringar och agrara lämningar i Färsna, Uppland, Estuna socken, Färsna 1:2, RAÄ 192, UV mitt, Rapport 2006:19).

2500 år före år 1950: Tillsammans med Knutby- och Solbackaområden utgjorde Färsna med omgivning en ö i det som var en innerskärgård.

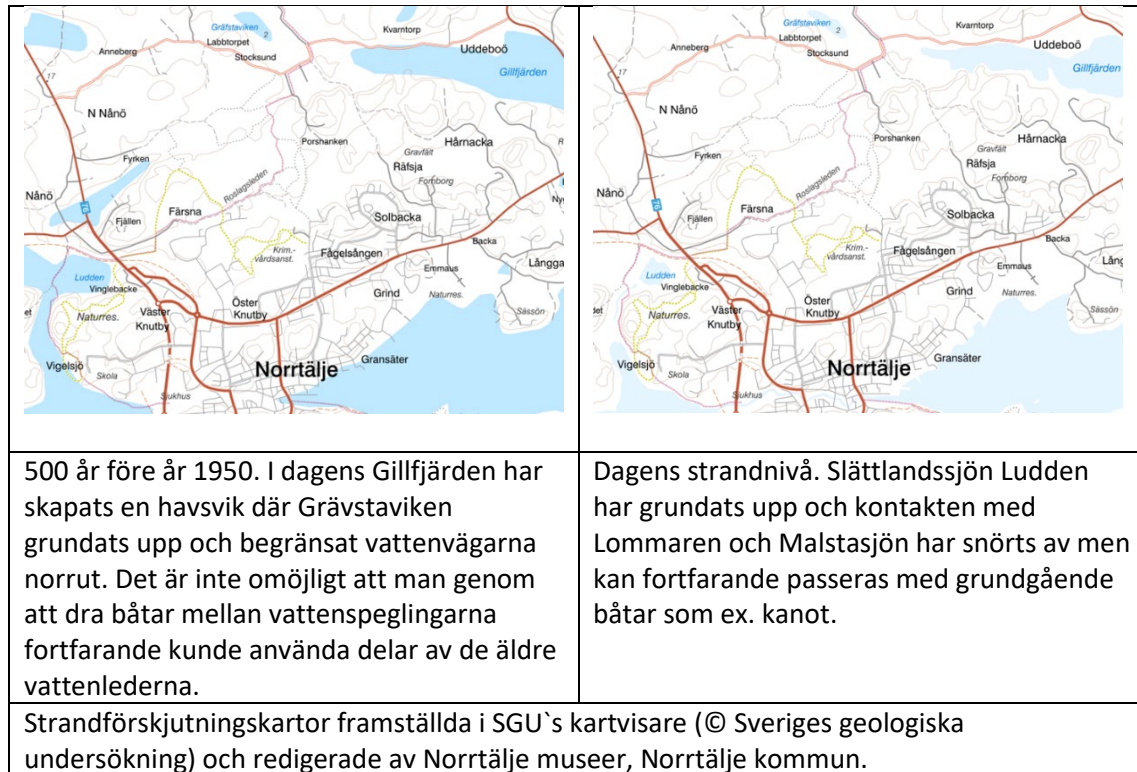
Vid 2000 år före år 1950 grundas tidigare transportleder upp vilket innebar att man kunde resa torrskodd från Färsnaområdet norrut mot Estuna och vidare förbi Lohäradsområdet.

1500 år före år 1950. I takt med landhöjningen kom den tidigare innerskärgården att forma det som idag utgör delar av kommunens kustområde.

1000 år före år 1950. Kontakten med havet, via tidigare passage förbi Norrtälje har snörts av. Avståndet till farbart vatten har ökat och Färsnaområdet ligger drygt 2 km från vattenområden (idag slättslandssjön Ludden) med kontakt till Sjuhundraleden som fortfarande är framkomlig i nordöstlig riktning.

Figur 8. Landhöjning Färnaområdet.

Kvalitetsmål

Fornlämningarna ska vara väl synliga. Träd och buskar som skadar fornminnena ska tas bort.

- Gravfälten hålls väl synliga och bevarade med bete och/eller slyröjning.
- Områden med röjningsrösen och fossila åkrar hålls öppna och bevarade med bete och/eller slyröjning.
- Husgrunder hålls väl synliga och bevarade med bete och/eller slyröjning.
- Om möjligt skapa siktgator

Åtgärdsförslag:

- För att synliggöra fornlämningar bör en initial större röjning ske av sly och gallring av träd.
- Årlig röjning av sly och buskar. Sly hålls efter genom bete och/eller slyröjning. Särskilt nypon och hassel hålls efter.
- Enstaka träd och buskar som inte skadar fornlämningarna eller begränsar sikten kan stå kvar.
- Bete är tillåtet under tiden 15 april till 1 december. Trampskador ska undvikas.
- Övergångsutfodring är tillåten under två veckor på våren och två veckor på hösten.

Skötselområde 1

Beskrivning av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

I västra delen av skötselområdet ligger ett yngre järnåldersgravfält drygt 50*15-20 m (Ö-V) med 8 synliga gravar i form av runda övertorvade stensättningar mellan 3-7 m i diameter (L2017:6161, RAÄ Estuna 78:1). Vid tidigare tillfälle har ett 10-tal gravar noterats men på grund av växtlighet har endast 8 noterats i fält våren 2022. En stensättning har skadats av äldre grustäkt. Inom samma område finns 3 sentida husgrunder, drygt 3,5*3,5-9*14 m stora, som består av enkla rader 0,2-0,5 m stora gråstenar och 0,1-0,2 m h varav en har synliga hörnstenar. En av husgrunderna har rester efter en spismur (L2017:6160, RAÄ Estuna 78:2). Ca 100 meter NÖ om gravfältet finns område med fossil åkermark, 120 m i diam. Inom området finns stensträngar, röjda ytor samt ett tiotal röjningsrösen. Området ger intryck av att vara av äldre, möjligen forntida karaktär, genom dess närhet till gravar och liknande fossila åkermarkområden (L2017:6017 RAÄ Estuna 188:1).

I den östra delen av skötselområde 1 finns två stensättningar (Raä Estuna 190:1 och 2) drygt 5 m i diameter placerade på en morän- och bergås beväxt med sly och barrträd.

Åtgärdsförslag:

- Flytta staketstolpe från grav på gravfält RAÄ Estuna 78:1.
- Årlig röjning av sly och buskar. Sly hålls efter genom bete och/eller slyröjning. Särskilt nypon och hassel hålls efter.
- Enstaka träd och buskar som inte skadar fornlämningarna eller begränsar sikten kan stå kvar.
- Bete är tillåtet under tiden 15 april till 1 december. Trampskador ska undvikas.

Skötselområde 2

Beskrivning av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

Inom området finns två lämningar. Vid schaktundersökningar framkom dels en möjlig fornlämning i form av boplatlämning ca 7x4 m stort och 0,2 m djupt kulturlager vari fynd av folkvandringstida bronsfibula, keramik och bränd lera framkommit (L2017:6317, Estuna 191:2). Drygt 100 m norrut inom samma åkermark framkom ytterligare ett kulturpåverkat lager, 3x3 respektive 3,15 m stora med fynd av bränd lera utan synlig anläggning (Estuna 193:1).

Skötselområde 2c

Beskrivning av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

Inom en öppen gräsmarksyta i gränsen till barrskog i sydost ligger ett grav- och boplatsoområde (L2017:6420, Estuna 106:1). Boplatsoområde ligger i sydsluttning

på sandig lättdränerad mark som indikerar förhistoriska boplatser. Denna är dock utan synlig anläggning men har vid inventering visat omrört kulturlager, 5x5 m stort med fynd av brända ben och bränd lera. Gravområdet ligger i direkt anslutning i skogsområdet. I samband med fältinventering identifierades endast ett röse och två övertorvade stensättningar. Röset är drygt 11 meter i diameter och stensättningar 5 m i diameter. Röset är starkt omplockat. Vid tidigare tillfälle ha flera stensättningar noterats men på grund av växtlighet har endast dessa tre noterats i fält.

Skötselområde 3a

Beskrivning av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

Inom skogsområdet finns gravfält, röse och ett flertal stensättningar. Gravfältet omfattar ca 180x30 m område i NV-SÖ-riktning placerad i sluttande skogsklädd moränbacke. Vid undersökning år 1991 identifierades 13 övertorvade runda stensättningar mellan 3-10 m i diameter (L2017:6877 RAÄ Estuna 191:1). Drygt 50 meter öster om gravfältet och i anslutning till skogsväg ligger en övermossad ensamliggande rund stensättning på drygt 8 m i diameter (L2017:4861, Estuna 152:1).

Strax intill en mindre skogsstig på sydsluttning av moränhöjd ligger ett röse och två stensättningar (L2017:6894:Estuna 79:1, L2017:6336 Estuna 79:2, L2017:6149 Estuna 79:3). Röset är ca 7 m i diameter med synlig kantkedja i södra delen. Röset har stor grop i mitten som exponerar ett par stora hällar. Intill ligger de två övermossade stensättningarna på drygt 5 och 6 meter i diameter. I korsningen mellan skogsväg och Roslagsleden ligger ytterligare ensamliggande stensättning, placerad invid ett stort stenblock, drygt 6 m i diameter med 0,5 m stora stenar som bildar en form av kantkedja (L2017:6876 Estuna 191:3).

I naturresevats östra del och på vänster sida om Roslagsleden ligger en övrig kulturhistorisk lämning (L2017:7169 Estuna 196:1). Tidigare har denna beskrivits som stensättning men vid fältinventering våren 2022 omdefinierad till fornlämningsliknande lämning, 3 m diam och 0,2-0,3 m h bestående av 0,1-0,4 m skarpkantade st övermossade stenar. Intill och N om stensamlingen är ett block, 2 m diam från vilket stensamlingen slagits. Enligt tidigare besiktning ska även en lämning 50 m S om denna ha iakttagits vilket nu inte kan ses.

Skötselområde 5b

Beskrivning av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

Område med fossil åkermark, 130x120 m (N-S), bestående av cirka tre bassängformade åkerytor, 10-30 m diam, begränsade av stensträngar och röjningsrösen (L2017:5999, RAÄ Estuna 197:1). Åkerytorernas karaktär av "Celtic fields" antyder möjlig järnålderskaraktär för området. Området är av liknande

karaktär som intilliggande område med fossil åkermark vilket innebär att åkerytorna troligen tillkommit under järnåldern. I S delen är rastplats med skärmtak.

I anslutning till bebyggelse och längs Roslagsleden finns ett område med fossil åkermark (L2017:2930 Estuna 221) och ett boplatsoområde, 80x45 m (N-S), bestående av 2 husgrundsterrasser ca 7x10 meter, varav en är relativt välbevarad, samt 2 härdar (L2017:7020 Estuna 192:1). Vid arkeologisk förundersökning utfördes C14-datering av stolphål som gav yngre romersk järnålder – folkvandringstid. Området med fossil åkermark sträcker sig över yta på drygt 80x65 m (N-S) och är delundersökt där det framkom 30 röjningsrösen ca 4-8 m i diameter och stenröjda ytor. Röjningsrösen är placerade mellan stenröjda ytor. De stenröjda ytorna är terränganpassade i moränmark inom större delen av fornlämningsområdet. Har huvudsakligen röjts och odlats under tidig modern tid. Består även av naturligt stenfria ytor med odlingslager som också odlats under romersk järnålder - folkvandringstid. Framkom vid särskild undersökning. Gränsen till Färsna naturresevat löper över båda dessa fornlämningsytor.

8. Friluftsliv

Beskrivning

Området är ett mycket värdefullt friluftsområde för boende i Norrtälje stad samt för besökare utifrån. Området ligger på gång- och cykelavstånd Norrtälje stads centrum. Området bjuder in till vandring, sport och naturstudier i en nära kontakt med skogens lugn. Roslagsleden har en mycket populär sträcka genom i princip hela naturresevatet och på flera håll finns andra lättillgängliga stigar. Här finns också ett belyst motionsspår (elljusspår) för löpning och gång. Det finns också flera markerade stigar med information. Färsnastigen utgår från Färsna gård och går i en slinga norr om gården och har skyltar med information om natur och kultur. Vilses stig, i skogsbrynet öster om Färsna gård, är en kort stig för barn med information om vad man ska göra om man går vilse. Naturresevatet ligger nära Vigelsjö naturresevat vilket skapar möjlighet för en bredd av naturupplevelser och långa sträckor för vandring, löpning och cykling. Vintertid spåras elljusspåret med skidspår för allmänhetens åkning när snön tillåter. I skogen finns flera vindskydd med grillplats och bänkar eller bord. Det finns också en skogslekplats och ett mindre utegym. Ridning förekommer sparsamt i området. I området finns markerat cykelspår och området är en populär mountainbikeskog. Om behov finns har förvaltaren i framtiden möjlighet att hänvisa cyklister till andra cykelspår än de som idag är markerade. Besöksparkering till naturresevatet finns intill gården. Här finns också naturskola, 4H-gård, toaletter, veterantraktorutställning, trädgård och odlingar, café och lekplats för barnen. Tältning är tillåtet i hela naturresevatet enligt allemansrätten.

Bevarandemål

Gränsmarkeringen för området är i gott skick. Området är tillgängligt för besökare att bedriva olika typer av friluftaktiviteter och naturpedagogiska verksamheter. Parkering, stigar och andra friluftsanläggningar är i gott skick. Leder, stigar, anordningar och anläggningar ska vara anpassade så att de uppfyller funktionen att underlätta besökarnas möjlighet att ta del av och uppleva området. De ska även ha funktionen att styra slitaget från besökare till lämpliga marker samt att minimera påverkan på störningskänsligt växt- och djurliv. På sikt kan en plan behöva tas fram för att underlätta samexistens mellan de olika typerna av leder samt kanalisera störning och slitage. Antalet iordningsställda eldningsplatser, vindskydd och dess utformning och placering ändras och utvecklas vid behov. De aktuella eldningsplatserna ska framgå för besökaren. Det vore positivt om vissa delar av naturresevatet anpassades för personer med funktionsnedsättning. Gården sköts enligt beskrivet under punkt 6 ovan.

Skötselåtgärder

Utmärkning och underhåll av naturresevatets gränser. Informationstavlor tas fram med aktuell information om resevatet och dess olika värden och de underhålls och uppdateras vid behov. Stigar markeras och skyltas. Riskträd intill stigar tas bort och lämnas som död ved där det är möjligt med hänsyn till naturvärden. Roslagsleden underhålls regelbundet och om behov föreligger dras den om. Vid eventuell stängsling ska stängselgenomgång i anslutning till Roslagsleden och andra stigar anordnas. Skyltning och markering av led ska regelbundet ses över. Ledmarkering ska följa nationellt ramverk för markering av vandringsleder. Bänkbord och eldstäder placeras ut och underhålls. Anläggning och underhåll av anordningar för friluftslivet och naturpedagogisk verksamhet sker regelbundet. Informationsskyltar om fornminnena sätts upp. Eventuell tillgänglighetsanpassning utförs.

Sammanfattning och prioritering av planerade skötselåtgärder

Denna tabell utgör underlag och stöd för förvaltaren vid planering av åtgärder i Färsna naturresevat.

Åtgärd	Frekvens/Tidpunkt	Skötselområde	Prioritet
Information hemsida	Vid beslut		1
Gränsmarkering	Inom 1 år efter beslut	Reservatsgräns	1
Informationsskyltar NR	Inom 1 år efter beslut	Enligt friluftskarta, bilaga 2	1
Underhåll av friluftsanläggningar	Vid behov		1
Underhåll fornminnen	Vid behov		
Bete av naturbetesmarker	Årligen (betesfria år får ingå)	1	1
Bete av skogsbeten	Anpassas, ska ske extensivt och inte nödvändigtvis varje år.	1,3,4,5	1
Restaurering och skötsel av skogsbete	Vid behov	1,3,5	1
Röjning vedväxter av igenväxningskaraktär samt röjning/dragning av örnbräken	Vid behov Örnbräken ska röjas maskinellt 1 gång/säsong eller 2-3 gånger/säsong om det görs för hand.	1, 5b	1
Slätter och bortförsel av hö	Årligen	2b, 2c	1
Återhamling/hamling	Inom 5 år efter beslut	1, 2, 6	1
Friställning av träd	Inom 5 år efter beslut	1, 3	1
Återinföra bete/skogsbete, stängsling av nya beteshagar	Inom 5 år efter beslut	Hela eller delar av 2, 3, 4, 5	2
Skötsel av bryn/åkerholmar; gynna blommande/bärande buskar och träd samt andra värdefulla lövträd.	Vid behov	2, 3	2
Restaurera och återinföra slätter på gammal tomtmark i sydöst	Årligen	5b	2
Tillskapande av solbelysta sandblottor	Inom 5 år efter beslut		2

Underhåll av diken	Vid behov	2	2
Röja, fälla eller ringbarka barrträd runt stora lövträd	Inom 5 år efter beslut samt vid behov	3, 5	2
Hydrologisk utredning	Inom 5 år efter beslut	4	2
Igenläggning av diken i sumpskogar (efter hydrologisk utredning)	Inom 5 år efter beslut	4	2
Renovering av befintliga gårdsgårdar. Eventuellt i samband med kurs på Färsna gård.	Vid behov	1, 6	2
Nya gårdsgårdar som ersätter moderna stängsel. Eventuellt i samband med kurs på Färsna gård.	Vi behov	1, 6	3
Restaurera och underhålla befintliga grod-/salamandervatten	Inom 5 år efter beslut	1,2,3, 6	2
Skapa grod-/salamandervatten	Inom 10 år efter beslut	2b (östra skogsängen)	3

Källförteckning

Litteratur

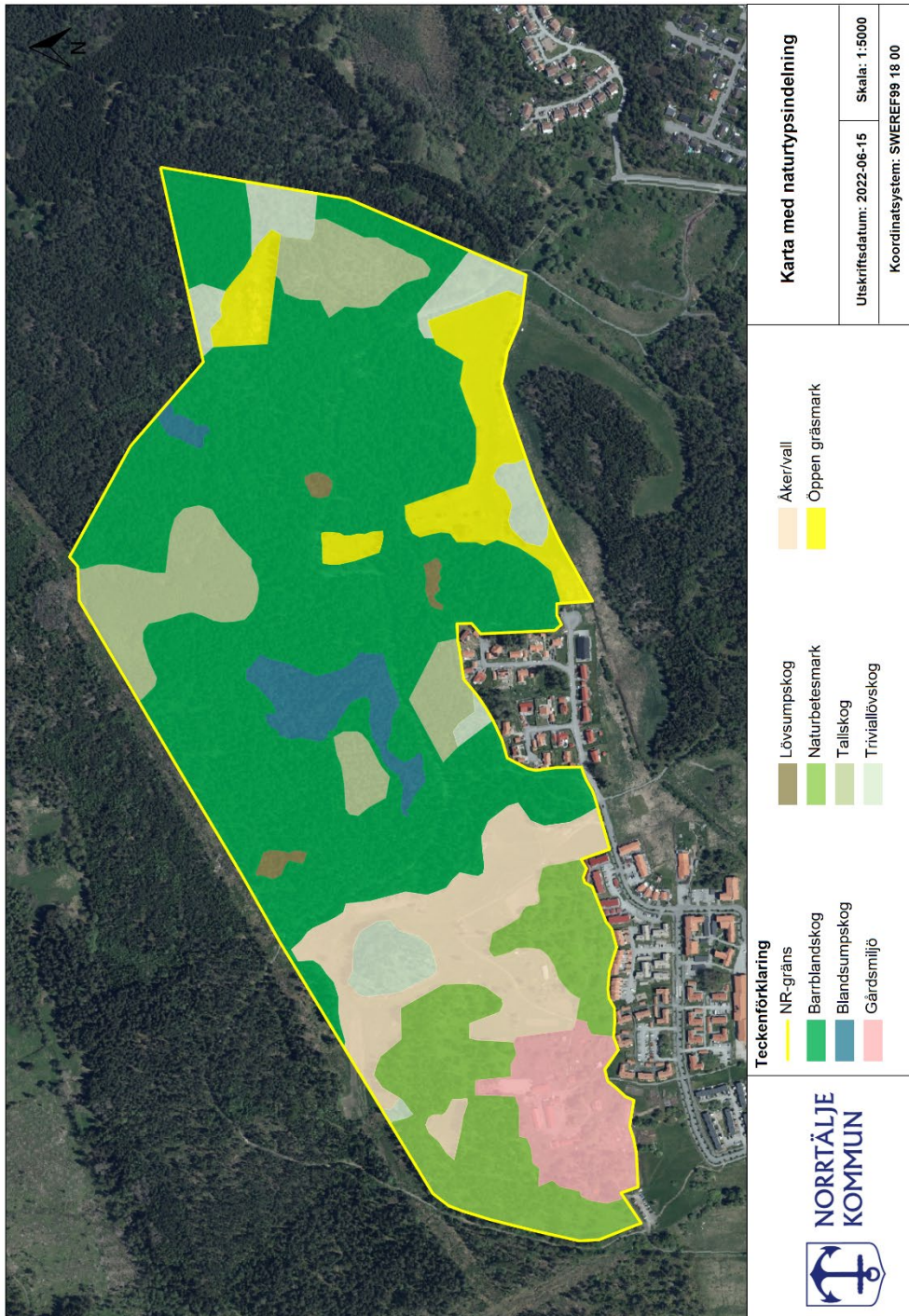
- Andersson Carolina, Arkeologisk rapport, etapp 1 Uppland, Estuna socken, Färsna, 1991
- ArtDatabanken 2015. Rödlistade arter i Sverige 2015. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Bygdeboken förlag, Bygdeboken Norrtälje kommun, 2005
- Ericsson, M. 2011. Färsna – Skötselplan för ett tätortsnära område vid Norrtälje.
- Hallingbäck, T. (red.) 2013. Naturvårdsarter. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Jordbruksverket 2005. Indikatorsystem för ängs- och betesmarker. Jordbruksverket, rapport 2005:8.
- Kindvall, O. (2019). Grön infrastruktur i Norrtälje stad. Analys och kartläggning av viktiga naturmiljöer 2018. Calluna AB.
- Krikorev, M. 2007. Ängssvampar – inventering av några slåtterängar och naturbetesmarker.
- Lagerin, E. & Von Euler, T. 2020. Groddjursinventering med eDNA-metoden, Färsna, WSP 2020.
- Mustonen, K. 2010. Historisk markanvändning på Färsna gårds inägor och utmarker.
- Naturvårdsverket 2015. Vägledning om utformning av skötselplan.
- Nitare, J. 2000. Signalarter – Indikatorer på skyddsvärd skog. Jönköping, Skogsstyrelsens förlag.
- Nitare, J. 2019. Skyddsvärd skog – Naturvårdsarter och andra kriterier för naturvärdesbedömning. Skogsstyrelsens förlag.
- Norrtälje kommun, PM Förslag till program för Färsna gård, Kommunstyrelsekontoret 1999.
- Norrtälje Naturvårdsstiftelse, 2019, PM Vision för Färsna gård - gemensamt måldokument för gårdens verksamma organisationer
- Oscarsson Ulla, PM om kulturbyggnader, 1975
- Pettersson, M. 2011. Värdefulla naturbetesmarker i Norrtälje kommun.
- Ringö, S. & Tunström, M. 199. Färsna – en resurs i planeringen, Kulturmiljövård i Norrtälje kommun.
- Rydebjörk O. & Hallbäck C. 2022. Tätortsnära Natur i Norrtälje Kommun
- Segerlind, D. & Hedberg, P. 2018. Naturvärdesinventering Norrtälje stad 2018, inventeringsområde 12, Färsna
- Skogsstyrelsen, Hänsynskrävande biotoper, Kärr och småvatten, 2014
- Skogsstyrelsen, objektsblad nyckelbiotoper och naturvärden, 2019

Databaser

- ArtDatabanken. Uttag ur Artportalen (2019-10-03, 2020-04-23, 2022-06-29)
- ArtDatabanken. www.artfakta.artdatabanken.se (2019-10-28)

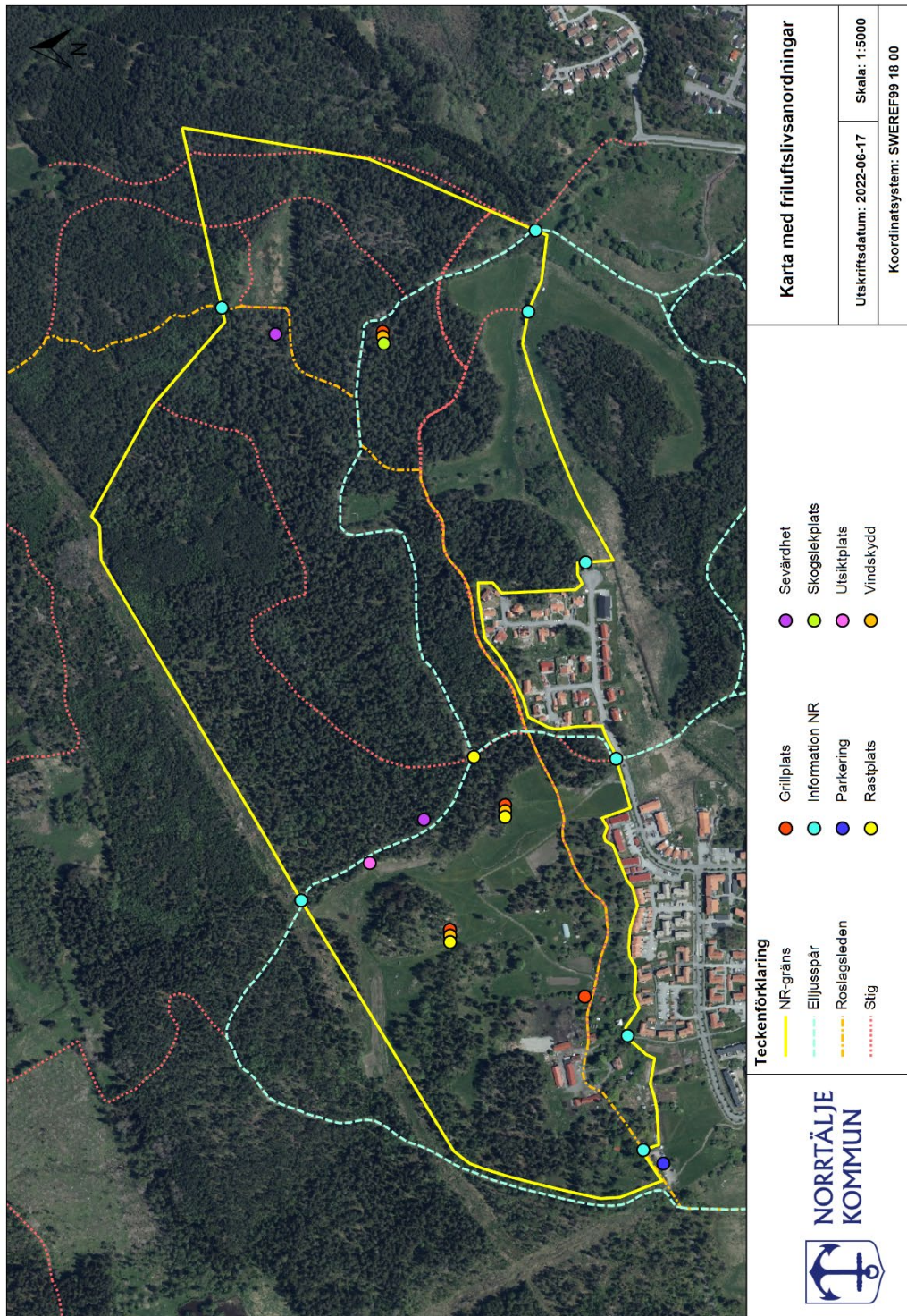

Bilaga 3A. Karta med naturtypsindelning

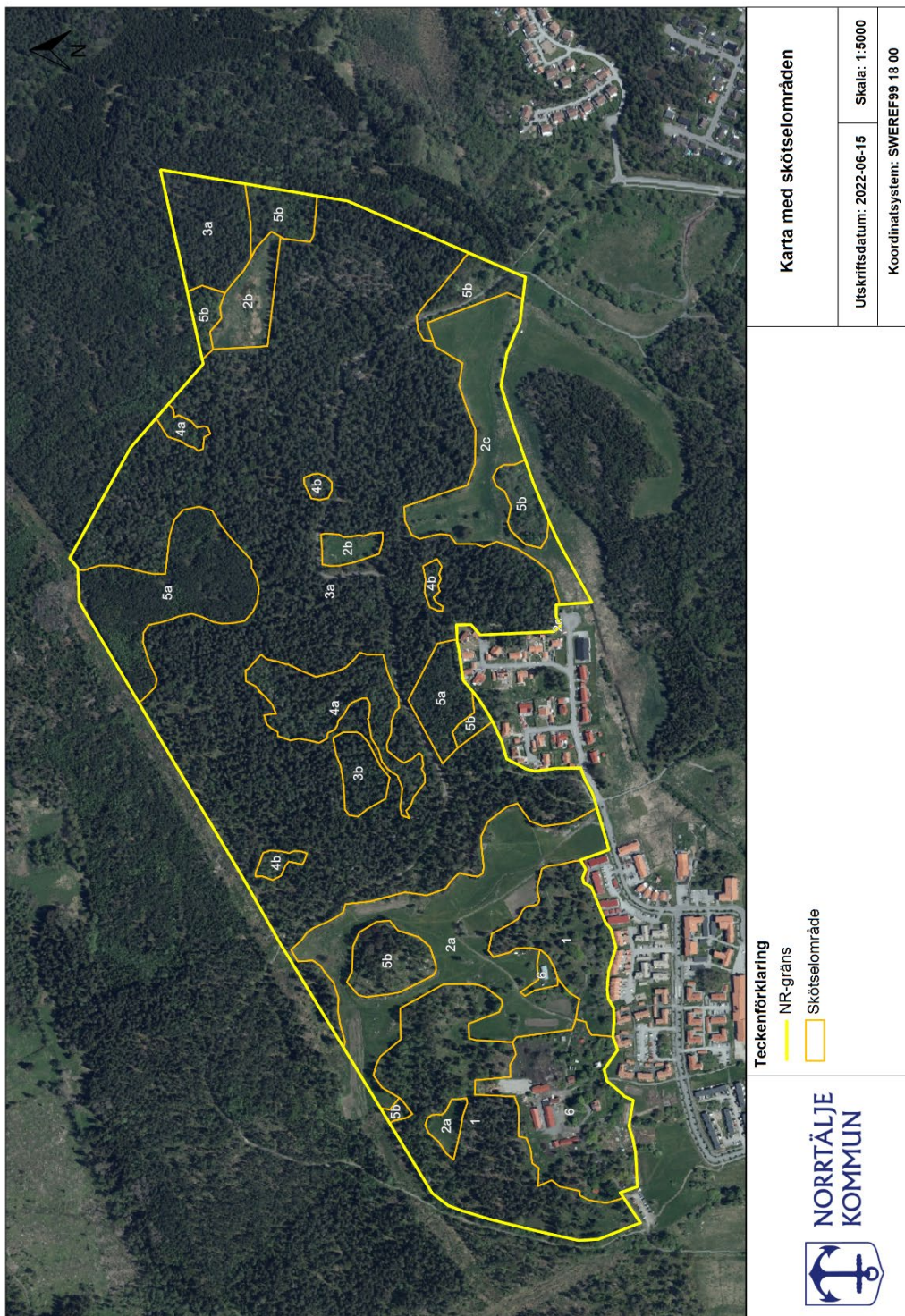

Bilaga 3B. Karta med friluftsanordningar

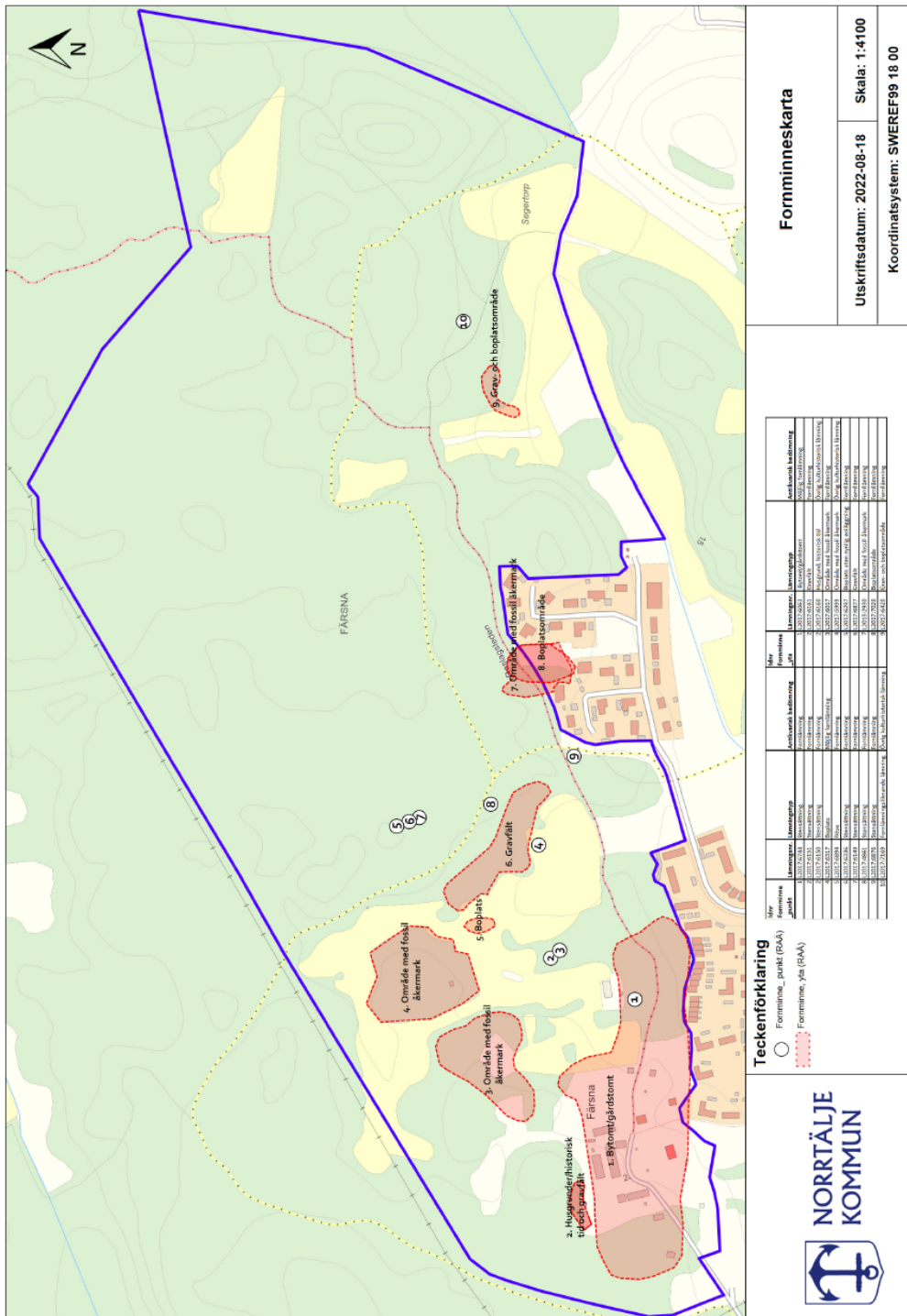

Bilaga 3C. Karta över skötselområden

Bilaga 3D. Karta över fornminnen

KONTAKTUPPGIFTER

Norrtälje kommun
Box: 800, 761 28 Norrtälje
Telefon: 0176-710 00
E-post: kontaktcenter@norrtalje.se
norrtalje.se